

Blomster til Riborg – plukket og bundet af H.C. Andersen
på Dyreborg ved Fåborg den 7. august 1830.
H.C. Andersens Hus.

Ideologisk ideologikritik

– om Dag Heedes queerlæsning af H.C. Andersen.

AF HENRIK LÜBKER

Den dobbelte Andersen og forståelsen af ham

Det er ofte blevet fremhævet, at H.C. Andersens kunst var, at han kunne skrive for både børn og voksne. Et eksempel på, hvorledes han gjorde dette, er at finde i indledningen til eventyret "Sneedronningen":

See saa! nu begynde vi. Naar vi ere ved Enden af Historien,
veed vi mere end vi nu vide...

De to første ord "See saa" kan læses som både en stærk og en svag imperativ, afhængig af hvor trykket lægges, og det får betydning for eventyrets udsigelse. Læses det med trykket lagt på "saa", får første sætning karakter af en art indledningsformel. Der påberåbes opmærksomhed, for nu skal en historie til at begynde. På denne vis pointeres eventyrets fiktionsstatus; de skræmmende, fantastiske og spændende ting som læseren eller tilhøreren nu skal opleve, er blot bevægelser i fantasiens rige, på sikker afstand af den verden vi befinder os i. Eventyret reduceres til ren og skær underholdning. Imidlertid kan man også læse indledningen som en stærk imperativ, såfremt trykket lægges på "See". Gør man dette, får indledningen et anderledes ironisk præg. For "Sneedronningen" handler netop om synets perversion – om hvordan det dissekerende blik perverterer virkeligheden i fornuftskategorier, der ikke efterlader rum til det åndelige. På denne vis leger H.C. Andersen med fortællerinstansens autoritet, og dermed også med læseren. Fortælleren er simpelthen upålidelig. Han

opfordrer os til at se og bruger resten af eventyret til at demonstrere, hvorfor det er bedre at høre. Han lover at være i øjenhøjde med læseren og følger med os ud på fortællingens opdagelsesrejse, mens han samtidig, på olympisk vis, overgriber hele fortællingen. Eventyret rummer derved et dobbelt fortolkningspotentiale: På den ene side er det underholdende eskapisme, der får os til at glemme det kedelige hverdagsliv, og på den anden side er det en spiddende diagnostik af samtidens rørelser, hvor oplysningsidealet med sine krav om objektivitet og reproducerbarhed er i gang med at fortrænge det åndelige til sin særegne sfære, uden kontakt til samfundslivet.

På trods af at Andersen igennem hele sit eventyrforfatterskab på lignende vis balancerer mellem det barnlige og det voksne, det naivistiske og det moderne, er det netop denne dobbelthed, som bevirker, at der selv i dag er strid om hvilke aspekter af forfatterskabet, der bør lægges vægt på. De naivistiske elementer gør det nemt at overse den ekstra betydning, der som regel er at finde i eventyrerne. De fungerer jo fremragende som eventyr for børn, så hvorfor undersøge eventyrernes voksne og moderne side? På denne vis gør dobbeltheden H.C. Andersen sårbar overfor reduktive fortolkninger, der ikke har øje for kompleksiteten i hans arbejde. I forbindelse med fejringen af Andersens 200års fødselsdag i 2005 kunne man således se flere eksempler på, hvorledes fortolkningen ofte kun medtog en side af ham og forsøgte at gøre den gældende for hele hans kunstneriske virke. I Rumle Hammerichs filmproduktion *Unge Andersen* (2005) fremstilles Andersen som en socialt og fagligt inkompetent drømmer. Han er narren, der kan underholde ved at stille sig op på skolebordet og te sig som en klovn, men som har problemer med selv de mest simple matematikopgaver. Det naivistiske fremhæves ikke blot; det gøres til selve essensen af Andersens liv og forfatterskab: Han fantaserede historier frem, fordi han ikke forstod verden – ikke omvendt. Rygterne om Andersens sociale og faglige inkompetence er dog stærkt overdrevne. F.eks. var det tunge fag, der voldte ham problemer: græsk, latin og geometri, mens han ikke havde problemer med hverken matematik eller skriftlig fremstilling.¹ Og selvom han i visse sociale henseender har opført sig som en elefant i en glasbutik, er hans liv også fyldt med beviser på det modsatte. Problemet er, at Andersens position som dansk nationalikon gør, at myterne og de reducerende fortolkninger af hans liv og forfatterskab lever videre i folkebevidstheden. Alle kan være med, hvis han blot skrev underholdende historier; men det er noget helt andet, hvis han læste Kant, var velbevandret i nordisk mytologi og så videre. Således indskriver *Unge Andersen* sig i en traditionel folkelig forståelse af Andersen, hvor myterne hiver ham ned fra det litterære parnas og placerer ham i øjenhøjde med folket: "han fantaserede fordi han ikke kunne andet, ja faktisk kunne han næsten ikke engang nedfælde fantasierne på papir,

da han var ordblind. Og hans succes var naturligvis betinget af, at han reelt var af kongelig æt. Derudover var han en frygtelig person at være i nærheden af, måske med lettere autistiske træk.”² Selvom jeg parodierer en folkelig opfattelse af Andersen, så er det åbenlyst at forståelsen af ham som naivistisk digter altid har haft og stadig har gode kår – et forhold, han selv beklagede. Et særligt grelt eksempel på mytedannelsens magt var at finde i Odense i forbindelse med Andersens 200-års fødselsdag. Diskussionen drejede sig om, hvorvidt Bjørn Nørgaards modernistiske skulptur, der viser en trespaltet grotesk Andersen, var noget, der var værd at bruge penge på (skulpturen var i øvrigt en gave skænket af Industri- og Handelskammeret, Odense). Det ville folket ikke have, og i øvrigt var det skidt for turismen, fremgår det af en række læserbreve i *Fyns Stiftstidende*.³ I stedet startedes en indsamling til en “rigtig” skulptur af Jens Galschiøt – én der “ligner” noget – hvor man kan se hyggelige Andersen, der med fødderne soppende i den lille andedam, kigger alfaderligt ud over sine *bysbørn*.

Normativitet og kritik

I lyset af at folkestemningen således til stadighed hylder myten om den hyggelige eventyrfortæller, fristes man til at sige, at det ikke er et sekund for tidligt, at Andersen vristes ud af dette snærende favntag. Så på mange måder er det kærkomment, at Dag Heede i sin bog, *Hjertebrødre. Krigen om H.C. Andersens seksualitet* (2005), udviser interesse for de farlige og undertrykte sider, som ligger under nationalikonets glatte overflade.

Dag Heedes forskning udspringer af queer-teori, som igen ligger i forlængelse af tidligere tiders ideologikritik. En central opfattelse i ideologikritikken er, at sproget er en reduktiv inddæmning af vores menneskelige væren i kategorier, der defineres oppositionelt. Det betyder, at der i sproget ligger et undertrykkende element: Bestemmelsen og en positiv valorisering af f.eks. farven “hvid” bliver samtidig et performativ, som undertrykker farven “sort” og tildelel denne negative egenskaber. Queer-teoris interessefelt er, hvorledes kønet og seksualiteten kategoriseres. I teoriens social-konstruktivistiske logik skabes selve kategoriseringerne udelukkende, eller i hvert fald primært, igennem den sproglige betydnings tilskrivelse. Det vil sige, at der ikke er et biologisk fundament for kønsforestillinger eller seksualitetsformer: En person, der identificerer sig selv som heteroseksuel, bliver heteroseksuel qua det sproglige fællesskab han/ hun indskrives i. Problemet er derfor, at de sproglige fællesskaber, som subjektet indskrives i bliver en social magt, der undertrykker forskelligheden. Hvis heteroseksualitet defineres som normalt og sundt, bliver homoseksualitet, som sproglig kategori, det modsatte. Og på denne vis

inddømmes og kontrolleres også det særegne og individuelle som ligger udenfor normalitetens fællesnævner. Queer-teoris og al ideologikritiks mål er derfor at påvise normalitetens stivnede konstruktioner, for derigennem subversivt at frigøre individet fra dets konforme rammer.

Ideologikritikkens vigtigste opgave er dog ikke blot at anskueliggøre, kritisere og dekonstruere gængse og herskende forestillinger og disses undertrykkelse af det særegne, men også samtidig at gøre dette i en selvkritisk bevægelse, der ikke blot erstatter dominansstrukturen med en ny tilsvarende struktur. Dette betyder, at ideologikritikken hele tiden må være påpasselig med, at den optik, hvormed redningsaktionen af det singulære, det særegne, foretages, ikke bliver en forblændelse, der almengør det særegne. I et queer-særnummer af tidsskriftet *Synsvinkler*, som Heede redigerede, gør Tina Raun opmærksom på, at dette også er gældende for queer-forskning:

Selvkritik og konstant genfortolkning er således et væsentligt element i queer teori [...]. Dette er nødvendigt, hvis queer skal vedblive at have et subversivt potentiale som primus motor for omstyrtelsen af kategoriseringer og ekskluderende praksisser.⁴

Netop i forhold til queers rummelighed og evne til selvkritik er der blevet rejst særdeles kritiske røster fra især lesbisk-feministisk side. Således mener Sheila Jeffreys, at queer er blevet identisk med den "hvide homoseksuelle mand", og derfor blot maskerer et nyt magtforhold. Queer fremstår som nyt og befriende, men iscenesætter blot en ny magtstruktur, hvor lesbisk feminisme stadig undertrykkes og nægtes udtryksmuligheder i en normativitetens diskurs.⁵ Jacquelin Zita er inde på noget af det samme. Hun pointerer, hvorledes queer-studies' forhold til normativiteten, reelt blot er en gennemspilning af en ødipal konflikt:

This rapid ascent [af queer-teori] into the esoteric echelons of academic discourse seems not only related to a quick resolution of male Oedipal tension between disgraced gay sons and forgiving straight fathers, but also a quick cover of the ass – and overreactive, if not homophobic attempt to sanitize and intellectualize over the cultural shame and embodied grit that grounds queer studies in the body and its heady sexual desire.⁶

Queer-tænkningen anklages altså for at indgå i en far-søn relation med det, tænkningen opponerer imod. Tænkningen er derfor domineret af et bestemt tankemønster, som ikke efterlader plads til andre måder at tænke forskellig-

hed på. Som eksempel på dette påpeger hun, hvorledes queer synes at fremstille homofobien som undertrykkelsesformen, på trods af at denne primært retter sig mod det maskuline køn.⁷

Denne kritik mener jeg er afledt af et overordnet strukturelt problem i queer-teori. Igennem dennes ensidige fokusering på et statisk fjendebillede, heteronormativiteten, fastlåses også queer-tænkningen, eftersom den netop ønsker at repræsentere en modmagt. Det er således opdelingen i fjende- og venne-kategorier, der truer queer-forskningens eget fundament, og får ovenstående kritik fra andre minoriteter til at komme frem. Queer bliver lige så uodynamisk, reduktiv og undertrykkende som heteronormativiteten, fordi den selv baserer sig på en forsimpning af virkelighedens nuancer.

Således indicerer allerede undertitlen på Heedes bog projektets fejlslag: *Krigen om H.C. Andersens seksualitet*. Kategorierne er klare, opdelingen rigid. Enten er du med os eller også er du imod os. Og på trods af at jeg grundlæggende synes, at queer-projektet er spændende, reduceres også dette indlæg til en kanon i krigen, fordi Heede har reduceret debatten til en kampzone uden gråzoner.

På trods af at mit indlæg på denne vis allerede er indlejret i en forsimplende debatform, kan jeg dog ikke sidde Heedes fremlægning af seksuall mønstrene i Andersens liv og forfatterskab overhørig. Det er nemlig dybt problematisk, at han hypotetiserer H.C. Andersens seksualitet og diskussionen af denne som eneste relevante motor i sine læsninger af digterens liv og værker. Ved ensidigt at se værkerne i en seksualoptik overses alle de andre mønstre, som f.eks. de sociale og kulturhistoriske mønstre, der tilsammen væver den helhed, der bliver til et værk eller et liv. Yderligere medfører et så fokuseret blik, at elementer ikke blot løsriveres fra deres kontekst, men også at de samtidig indsættes i en ny kontekst, der primært udgøres af den optik, hvormed de anskues: Elementernes betydningsdannelse konstitueres af seksualoptikken selv.

På trods af det fokuserede blik er det dog meget svært at blive klog på, hvad Heede egentlig mener, når talen falder på H.C. Andersens seksualitet. Heteroseksualitet og homoseksualitet er, ifølge ham, anakronistiske begreber, der gumpetungt stiller sig i vejen for en forståelse af digterens seksualitet. I stedet benytter han sig af litteraten Eve Kosofsky Sedgwick's begreb om homosocialitet med det formål at demonstrere, at digteren både i sit levede liv og igennem sin kunst søgte og beskrev intime manderelationer, der er i modstrid med heteronormativitetens selv billede, og som angiveligt derfor er blevet udeladt af Andersen-receptionen i Danmark. Det nærmeste, Heede kommer til en *explicit* stillingtagen, er, når han i bogen skriver, at Andersen "var ikke "homoseksuel", og han var *absolut* ikke "heteroseksuel".⁸ Man fornemmer, at der menes, at Andersen trods alt er tættere på den stereotype homoseksua-

litet end på heteroseksualiteten (selvom begge kategorier er konstruktioner i Heedes optik), og at såfremt Andersen ellers havde haft frit valg på alle hyl-der, og den seksuelle askese blev opgivet, så ville det nok ikke være det kvin-delige køn, Andersen fornøjede sig med. Under alle omstændigheder er det dette, Heede forsøger at demonstrere gennem en toleddet strategi, der dels skal så tvivl om Andersens interesse for kvinde-kønnet, og dels skal påpege de homoseksuelle eller homosociale tendenser.

En mislykket heteroseksuel?

I *Hjertebrødre* skildres H.C. Andersens forhold til kvinderne som platonisk i den forstand, at de mere er i vejen end noget som helst andet. Eksempelvis mener Heede, at frierbrevet til Riborg Voigt mest af alt er et *frøbrev* fra ægte-skabet – en lang dårligt skjult opfordring til Riborg om, at hun bør vælge sin forlovede frem for Andersen:⁹

Elsker De ham høiest af Alt? Nu, saa Gud følge Dem begge! Gid De maa blive begge saa lykkelige, som mit hele Hjerte ønsker det! Tænk da ikke paa disse Linier, ansee dette, som et poetisk Digt jeg af Broder-Tiltroe har viist Dem!¹⁰

Det, Heede dog hurtigt skøjter hen over, er bl.a. brevets umiddelbare fortsæt-telse, hvor anråbelsen af Riborg tiltager:

men elsker De ham ikke saa høit som *Gud og den evige Salighed*, er De ikke ganske vis derpaa –? Saa gjør ikke mig ulykkelig! Alt kan jeg blive ved Dem! jeg vil arbeide og gjøre Alt, hvad De og Deres Forældre kan forlange af mig!¹¹

Brevet er en tredobbelt anråbelse, om hun dog vitterligt elsker sin forlovede, hvor desperationen og kravet til hendes kærlighed til den forlovede hver gang bliver større:

Elsker De virkelig den Anden? [...] Elsker De ham høiest af Alt? [...] men elsker De ham ikke saa høit som Gud og den evige Salighed, er De ikke ganske vis derpaa –? Saa gjør ikke mig ulykkelig!¹²

Heedes argument er, at forbeholdene imellem disse anråbelser er udtryk for, at Andersen søger en undskyldning for at undslippe ægteskabet og i stedet vie sig til sin kunst. Imidlertid bliver man nødt til at se frierbrevet i sin kulturhi-

historiske kontekst, og ikke mindst ud fra Andersens placering i denne kontekst. I guldalderens skarpe opdeling mellem standsklasserne var digteren fanget i et ingenmandsland mellem barndomsmiljøet og det miljø, han i kraft af sine kunstneriske evner tiltvang sig adgang til. Som 25årig var han endnu for uformuende til på nogen måde at kunne håbe på ægteskab med en pige af det bedre borgerskab. Dertil kommer, at Andersen var præget af mindreværdsfølelser over sin lave sociale herkomst og sit aparte udseende.¹³ I lyset af disse kendsgerninger må det stå klart, at H.C. Andersen allerede på forhånd var bekendt med, at der skulle et mirakel til, såfremt han skulle foretrækkes frem for den forlovede. Af den grund fremstår brevet også som en pendulering mellem kærlighedens desperation (uden hvilken der vel overhovedet ikke var nogen grund til at skrive brevet?) og kendsgerningernes kolde fornuft. Alligevel satser han alt: latterliggørelse, sin kunst, alt vil han ofre. I modsætning til Heede anskuer jeg altså frierbrevet som særdeles ambitiøst. Mod alle odds kæmper Andersen for den mikroskopiske mulighed for at vinde sin elskede.

Men i Heedes optik er det ikke så åbenlyst. Han finder det symptomatisk, at alle H.C. Andersens kvindebekendtskaber fejlede at kvalificere sig til giftermål. Enten var de pukkelryggede eller havde dværgagtig vækst, de var for gamle, gifte eller forlovede til anden side eller også nærede de udelukkende søsterlige eller moderlige følelser for digteren.¹⁴ I heteronormativitetens konstruktion af Andersen som en mislykket heteroseksuel, fremstår han, ifølge Heede, som verdenshistoriens mest uheldige elsker. Når det bl.a. derudfra konkluderes, at det nok var, fordi han ikke havde en synderlig interesse i kvinddekønnet, springes imidlertid en lang række mellemregninger over. Vigtigst af alt undlader Heede, som tidligere nævnt, at forholde sig til guldalderens samfundsnormer. Havde en uformuende digter, uden anden status end den, hans kunst kunne give ham, vitterlig ret mange muligheder i et ekstremt klassebevidst samfund? Havde kærligheden frit spil i Andersens levetid? Og bliver han ikke kun verdenshistoriens mest uheldige elsker, fordi Heede undlader at forholde sig til digterens egen samtid og de samfundsnormer, der herskede?

At det bl.a. er standsforskelle, der igen og igen stiller sig i vejen for Andersens ægteskabelige muligheder, påpeger han selv i relation til sin forelskelse i Sophie Ørsted:

Nu bliver jeg aldrig gift, ingen ung Pige voxer for mig, Dag for Dag bliver jeg mere Pebersvend! o jeg var endnu igaar blandt de unge – iaften er jeg gammel! Gud velsigne Dig, kjære, elskede Sophie, aldrig skal Du vide hvor lykkelig jeg, *som formuende*, og med Dig kunne have blevet.¹⁵

Yderligere skriver digteren om forholdet til Louise Collin i "Bag Ellekrattet nede, hvor Møllehjulet gaaer":

Men havde hun mig kjær, som jeg hende her paa Jord,
Da havde hun nok vidst det uden et eneste Ord.
Tidt bad jeg i mit Hjerte: "lad min Elskov forgaae,
Jeg *fattige Knøs* kan dog aldrig hende faae!"¹⁶

Digtets betydning understreges, da Andersen i sin selvbiografi fra 1855, knytter en kommentar til det: "En heel Menneskesjæl kan tidt afspeile sig i et lille Digt".¹⁷

Udover at Heedes blik aldrig synes at falde på sådanne udtalelser, er det endvidere problematisk, at hans argumenter baserer sig på en hyperseksualiseret *konstruktion* af heteronormativiteten, der går ud på, at mænds eneste væsentlige relation til det andet køn er driftsbaseret. Sådan er det jo ikke. Heteroseksuelle gifter sig ikke for enhver pris, og det hænder endda, at de indgår i relationer til det andet køn, uden at seksuelle begærsløgikker spiller ind. Men gennem forsimplingen af heteronormativiteten formår Heede at indsætte den som det fundament, hans kritik af den hviler på. Cirkelslutningen ses også yderligere, når han benytter heteronormativitetens binære modpol, den stereotype homoseksuelle, til at indicere, at der nok er noget om snakken: Andersen havde jo løse håndled, og han var jo kvindagtig. På trods af at begrebet "homoseksualitet" er en anakronisme ifølge Heede selv, kan de stereotype og stigmatiserende kategorier, som begrebet "homoseksualitet" indeholder, tilsyneladende alligevel bruges som argument for Andersens homosocialitet.

Heede stopper dog ikke mange sekunder i sin bog for at reflektere over, om det fundament han skøjter på, holder til det bestandigt større læs af "måske", "muligvis" og "nærved og næsten" som præger behandlingen af kilderne. Der sluttes frit fra fortolkningen af enkeltstående citater til slagkraftige udsagn som eksempelvis:

Problemet er bare at Mylius overhovedet ikke har dokumentation for, at Andersen var seksuelt tiltrukket af prostituerede kvinder; men masser for, at han var det af mænd.¹⁸

Decideret *seksuel* tiltrækning af mænd, synes jeg nu ikke, der gives endegyldige beviser på i *Hjertebrødre*. Omvendt har Erik Sjøberg i *Anderseniana* 2001 lavet en grundig gennemgang af Andersens forhold til prostituerede. F.eks. skriver Andersen i sin dagbog, da han d. 15. februar 1834 ankommer til Napoli:

I Aftendæmringen havde jeg flere Ruffere om mig, der vilde anbefale mig bella Donna; jeg kan mærke Climaten virker paa mit Blod, jeg følte en [rasende] Lidenskabelighed, men modstod.¹⁹

D. 26. februar fristes Andersen af en multa bella Donna på kun 13 år:

Gud leed mig til det Fornuftigste og Bedste; jeg anseer ikke denne Tilfredsstillelse for en Synd, men jeg finder det væmmeligt og farligt, med slige Væsener og utilgiveligt Synd med et uskyldigt Væsen.²⁰

Og igen d. 28. februar:

Da jeg gik hjem, [kom] to Mænd og anbefalede mig Donnaer. Nei, nei! skreeg jeg og gik hjem, hvor jeg gjorde Hovedet vaadt, satte mig til at digte, læse, regne mine Penge ud. Nu er jeg er roligere og gaar ikke ud i Aften.²¹

På trods af at kvindekønnets fristelser bestandigt synes at lure, afstår H.C. Andersen dog, nogle gange med nød og næppe, med henvisning til moralske og helbredsmæssige årsager. Herforuden må også samtidens kærlighedskonception og Andersens egen opvækst tildeles en rolle. På trods af at digteren afholder sig fra intimitet med prostituerede synes Heedes udsagn om, at "der overhovedet ikke findes bevis på Andersens seksuelle tiltrækning af prostituerede kvinder", i lyset af mit lille udpluk, at være at tage munden for fuld.

En underkendt homosocial?

Men blot fordi Andersen blev "sandseligt" og "lidenskabeligt" tiltrukket af kvinder, betyder dette jo ikke, at Heede rammer ved siden af, når han påpeger de nære manderelationer. Her genfindes imidlertid den, som tidligere nævnt, problematiske omgang med kilderne, Heede benytter sig af. Eksempelvis kan jeg ikke se anden grund til, at Heede har valgt at bruge nedenstående citat end, at det skal indicere en tilbøjelighed til at knytte følelser for mænd, hvor kvinden kommer til at agere mellemlid i formidlingen af disse:

De fleste Disciple i øverste Klasse, havde alle flere Gange været forelsket; det faldt mig nu ind, at det også var på Tiden jeg blev det. Jeg sværmede for Øehlenschläger, og dette sværmeri meente jeg også maatte gaae over til Datteren. – Jeg fandt det poetisk at elske hans Datter og besluttede mig til det. – Jeg stirrede paa hende, jeg vilde saa gjerne blive

forelsket, men jeg kunde ikke; dog mærkede man mine Blik og sagde: "han elsker Lotte"; nu troede jeg det selv, skjøndt jeg godt husker, at jeg undrede mig over at man saadan kunne blive forelsket naar man selv vilde! – (jeg var et Barn, der var ikke Idee om sand Kjærlighed)! – Nu vel! jeg elskede *Lotte*, men meente egentlig hendes Fader"²²

Citatet gengives uden kommentarer og kan altså i Heedes optik tilsyneladende stå for sig selv – eller alternativt som en fortolkningsramme for hele kapitel 2, der indledes af citatet. Imidlertid er det ikke ganske uinteressant at notere sig, at Oehlenschläger var 26 år ældre end den, på daværende tidspunkt, 20årige Andersen. Naturligvis kan det ikke blankt afvises, at der er tale om et kødeligt begær, men mere sandsynligt synes det, at Andersen i *Levnedsbogen* (1832) havde behov for at markere en kunstnerisk samhørighed – en venden sig bort fra det jordiske mod kunstens sfære. Dette underbygges også af, at Andersen havde Oehlenschläger som sit kunstneriske forbillede og ønskede at blive hans arvtager.

Netop unge Andersens forsøg på at få adgang til kunstens sfære udgør andetsteds i Heedes bog et argument for digterens feminine selvbillende. Ikke nok med at *Mit Livs Eventyr* angiveligt er kalkeret efter "Askepot eller andre kvindelige underklasseskønheders fantasier om den frelsende drømmeprins"²³, nej også "Andersens første optræden for den kendte balletdanserinde, Anne Margrethe Schall, var hans egen improvisation over en kvindelig hovedrolles parti, netop Askepot".²⁴ Før læserens associationsstrøm drager konsekvenser, som kilderne ikke kan stå inde for, synes jeg, det værd at bemærke, at det var ganske naturligt, at mænd spillede kvindepertier i såvel teaterstykker som ballet på Andersens tid. Rent faktisk var det Andersen, der mange år senere i forbindelse med opsætningen af *Den Usynlige paa Sprogø* måtte kæmpe med August Bournonville for at få lov til at besætte kvindeleroler med kvinder. Ydermere var der, ikke overraskende, meget få kvindelige mæcener på Andersens tid, og derfor er det ikke underligt, at Andersen satte sin lid og håb til at blive finansieret af mænd.

Endnu værre går det for Heede i læsningen af strofe 2 fra digtet "Livet en Drøm" fra *Phantasier og Skizzer*:

Dit aabne Blik, Dit barnlig' rene Hjerte,
Og hun – vor Søster – bandt mig fast til Dig;
Nu er hun død – jeg saae Din stille Smerte,
Imens Din Læbe vilde trøste mig. –
-- O Broder, Livets bedste Bobler briste,
O lad mig ei Dit stærke Venskab miste!²⁵

Digtet udspringer af det mislykkede frieri til Riborg Voigt, og i den kunstneriske bearbejdning af emnet er det, ifølge Heede, bemærkelsesværdigt, at kvinden er død (i stedet for gift med en anden), og ikke mindst at døden "befordre en slags "svogerskab" eller sågar broderskab mellem de to sørgende efterladte mænd, der kan trøste sig med kys".²⁶ At sætningen "Din Læbe vilde trøste mig" skulle henvise til kys i stedet for ord, er nok at strække fortolkningen længere, end der er belæg for. Især når det i den efterfølgende strofe præciseres, hvad der menes:

Nei, Du er tro! – hvor mildner Du min Smerte!
– Mens nu Du trykker broder-ømt min Haand
Med Blik mod Blik og Hjerter imod Hjerter,
En mægtig Tanke stiger for min Aand,
Den bringer Fryd og Veemod uden Lige,
Og hvad den seer, vil Læben Dig udsige.²⁷

Men denne strofe har Heede åbenbart ikke læst, eller også har han ment, den var ligegyldig i forhold til betydningsdannelsen knyttet til metonymien "Læbe"? Dette på trods af at Andersen i øvrigt ganske ofte knytter denne til talen.²⁸

Som en mere generel gennemløbende kritik af heteroseksualitetskonstruktionen argumenterer Heede for, at (1) mænd spillede en større rolle i Andersens liv end kvinder, (2) han havde lange patosfyldte brevvekslinger med en række mænd, og endelig at (3) hans bøger såvel som hans levede liv var fyldt med trekantsdramaer, hvor kvinden ofte kom imellem vennerne, samtidig med at hun var forbindelsesleddet. Jeg er sådan set ikke uenig i betragtningerne, men jeg er uenig i, hvilke konklusioner man kan drage på baggrund af disse forhold. Der er jo eksempelvis ikke noget overraskende i, at mænd spillede en større rolle i Andersens liv end kvinderne. I guldalderen var kvinderne primært henvist til det private, mens mændene tog sig af offentlige anliggender. Som sådan er det ganske naturligt, at Andersen havde en langt større kontaktflade med disse – i øvrigt er det vist endnu sådan at heteroseksuelles primære kontaktflade består af mennesker af samme køn. Hvad angår det patosfyldte sprog, så var det nu engang et stilistisk træk ved dele af guldalderens kultur. Tilbage står trekantsforholdet. På grund af den skarpe adskillelse mellem det offentlige og private var muligheden for at møde kvinder knyttet til ens venners nære kvindelige bekendtskaber, dvs. deres familie. I dette lys er det måske ikke så overraskende, at der dannes et trekantsforhold mellem de to venner og pigen, der ofte vil være den ene vens søster. For H.C. Andersen var situationen dog lidt anderledes, eftersom hans sociale situation gjorde det

ganske usandsynligt, at han ville kunne blive gift med de piger, han mødte igennem sine venner og generelle omgangskreds. Når hans forelskelser altid bar et strejf af død over sig, især i kunsten, kunne det bl.a. skyldes kærlighedens umulighed. Omvendt må man da medgive Heede, at digteren har haft et stort behov for at få et personligt forhold til sine mandlige venner og helst at blive dus med dem. Om det skyldtes kødelige længsler eller behovet for at have nogen at kunne snakke åbent og ærligt om sine følelser med (det kunne man kun, såfremt man var dus), er et mere åbent spørgsmål, som jeg vil lade Andersen selv besvare gennem hans brev til Edvard Collin af 4. august 1836. Collin skal giftes, og det giver Andersen en sjælden lejlighed til direkte at berøre sin egen sjælesorg overfor sin ven, Edvard:

Men mine Følelser ere stærke, som Deres, som De elsker Deres Jette, har ogsaa jeg elsket! to Gange har jeg elsket [Riborg Voigt og Louise Collin; HL], men det var kun Selvskuffelse, dog den selvskuffede lider vist dybest, jeg glemmer det aldrig, men selv vi to tale aldrig derom. Det er af de Lidelser man ikke selv kan tale med sin kjæreste Ven om.

Identifikation og kunstnerisk søgen

Også Heedes læsninger af de to romaner *O.T.* og *Improvisatoren* bærer, på trods af at han ofte har et ganske skarpt blik for bestemte mønstre, præg af, at teorien ikke rigtigt går op. Især hen mod slutningen af begge romaner bliver fortolkningen præget af forbehold som "måske", "næsten", "muligvis" og "det kan ikke afvises". Denne kritik er dog allerede rejst andetsteds,²⁹ og jeg vil i stedet dvæle ved to situationer i *Improvisatoren*, der vel nok er de steder i bogen, hvor forholdet mellem hovedpersonen Antonio og vennen Bernardo er tydeligst erotiseret. Det første sceneri er et bal:

I to Sale, hver med Fuldt Orchester, svævede de Dandsende. Mellem disse var Bernardo, og han var smuk; den røde guldbroderede Uniform, de snevre hvide Beenklæder, alt sad, som aandet omkring de skønne Former, han dandsede med den Smukkeste, og hun smilte fortroligt og kjærligt til ham. Hvor det ærgrede mig, at jeg ikke kunne dandse; ingen tog heller ret Notice af mig.³⁰

Heede skriver efterfølgende: "Om Antonio ønsker at kunne danse *som* Bernardo eller *med* Bernardo er uklart".³¹ Spørgsmålet er vigtigt, fordi det er medbestemmende for, om Bernardo skal fortolkes som en identifikationsrelation eller en begærsrelation. Imidlertid har jeg svært ved at se, at man overho-

vedet kan være i tvivl om, at der er tale om førstnævnte. At ingen tager "Notice" af hovedpersonen refererer direkte tilbage til den opmærksomhed, som "den Smukkeste" tildeler Bernardo – en opmærksomhed der til dels er baseret på, at Bernardo kan danse, og som Antonio derfor er udelukket fra. Ydermere forskubbes fokus også hen mod den opmærksomhed, Bernardo får, frem for vennen selv, da beskrivelsen af ham og opmærksomheden, han tildeles, kun adskilles af et komma; blikket bevæger sig i en glidende bevægelse over på opmærksomheden. Og endelig var den smukkeste jo ikke Bernardo, men kvinden, der gav ham sin opmærksomhed. Heede forfølger dog trofast den homosociale begærsrelation og digter ublu mere end teksten kan bære: Da Antonio og Bernardo snakker sammen "bag de lange, røde Gardiner ved det aabne vindue"³² "må ingen og især ingen kvinde gribe forstyrrende ind".³³

Senere har kvinden de begge kæmpede om, Annunziata, valgt Bernardo, og Antonio er flygtet efter ved et uheld at være kommet til at såre sin ven. I et lummert Casino i Napoli genser han atter Bernardo, der omgiver sig med en ny kvindes opmærksomhed. Antonio trækker sig tilbage og observerer sin gamle ven i det skjulte, der dog muligvis er klar over hans tilstedeværelse:

Bernardo hoppede hen imod mig, jeg trak mig mekanisk ind i Løvhytten ved siden af, han saae derind, hvor jeg stod, nikkede leende, som om han havde set en Bekjendt.

Kort efter ankommer den unge dame, der har viet Bernardo sin opmærksomhed:

Da sang *Bernardo* høit, hun kjendte Stemmen og var hos ham, jeg hørte et Kys, - det brændte mig i Sjælen. – ³⁵

Ifølge Heede er det igen et åbent spørgsmål, om Antonios sjælebrand skyldes, at han føler, at Bernardo svigter Annunziata eller Antonio selv, "ønsker han at være i Bernardos sted – eller i kvindens?"³⁶ Svaret er ganske klart: Ingen af delene! Antonio er ganske rigtigt indigneret både på Annunzias og mest på sine egne vegne; for indignationen skyldes primært, at hun havde valgt troløse Bernardo frem for Antonios rene kærlighed: "Ham, den troløse letsindige *Bernardo*, havde *Annunziata* foretrukket for mig!"³⁷ Denne tolkning bekræftes også af det efterfølgende forløb, hvor det ikke er Bernardo, der fylder hans tanker, men derimod Annunziata.³⁸

Det grundlæggende problem i Heedes læsninger er, at han reducerer alt til en seksualoptik, der egentlig ikke har synderlig relevans i en bog som f.eks. *Improvisatoren*, hvis omdrejningspunkt mest af alt synes at være en refleksion

over kunsten og kunstnerkaldet. I dette lys fremtræder hverken bogens primære mandlige eller kvindelige aktører i en seksualrelation, men tværtimod som dele af en kunstnerisk identifikationsrelation. Banalt sagt er Annunziata det stiliserede objekt, ud fra hvilken den kunstneriske transcendens kan springe, mens Bernardo repræsenterer en række af de jordiske mål, som den vorde kunstner higer efter: opmærksomhed og applaus.

Forskellen er den samme

I mine overvejelser omkring queer-teori og ideologikritik gjorde jeg opmærksom på farerne ved ikke at forholde sig eksplicit reflekterende til sin egen optik. Netop dette forhold undlader eller overser Heede fuldstændig i *Hjertebrødre*. Derved reduceres selv hans værkinterne læsninger til åbenlyse produkter af queer-tilgangen – litteraturens egentlige betydningsdannelse forsvinder i optikkens blændende skær, og selve udsigelsen bliver et performativ, der er fundament for udsigelsen selv. Hvor der ikke længere er blik for andre årsagsforklaringer end homosocialitet og homofobi, rives værkerne ud af deres oprindelige kontekst for i stedet at blive indsat i en ny, i forhold til værkerne, anakronistisk kontekst som eneste referent: queer-teori. Heedes klar-syn bliver derved til forblændelse. Hans fremstilling rummer ikke det dobbeltblik, som er en forudsætning for, at ideologikritikken kan holde sig fri af det, den kritiserer. Derfor forvandler ideologikritikken sig til ideologi, der blot søger at erstatte magtforholdet og undertrykkelsen med et modsatrettet forhold. I den forbindelse er det også symptomatisk, at han heller ikke fanger Andersens dobbeltblik, der i slutningen af "Sneedronningen" udmønter sig i en opløsning af skellet mellem barne- og voksenverden, hvilket dermed også er en opløsning af spændingen mellem forfatterskabets naivistiske og voksne pol:

Der sad de begge to Voxne og dog Børn, Børn i Hjertet, og det var Sommer, den varme, velsignede Sommer.

I *Andersens* univers fremstilles muligheden for at overskride grænsen mellem barnets og den voksnes verden, uden at barneerfaringerne lægges endegyldigt bag én, men i stedet virker som et hjertets korrektiv til voksenverdens kolde fornuft. "Sneedronningen" fremviser således en litterær strategi, der med udgangspunkt i en religiøs erkendelse forsøger at forsones og integrere dualiteten mellem barn og voksen. I *Heedes* univers er der imidlertid kun blik for samhørigheden mellem de nu voksne børns "nærmest incestuøse karakter", fordi han øjensynligt har forudsat det seksuelle begær, som eneste drivkraft i såvel menneskelivet som i kunsten.³⁹ Den ødipale konflikt mellem den her-

skende heteronormativitet og den uregerlige queer-søn viser sig derigennem at være en skinproblematik. Heedes måde at tænke forskelligheden på ligger reelt i direkte forlængelse af den heteronormative klassifikation af verden. Hans blik kan udgrænse og adskille, men det er blind for kunstnerisk arbejde, der fremstiller positioner, der unddrager sig en reduktiv instrumentel fornuftstænkning.

Om H.C. Andersen var straight, queer eller blot uden for kategori, bliver man derfor ikke synderligt klogere på. I queer-optikkens hellige navn bliver der nemlig klippet alt for mange hæle og tær til, at den er i stand til at danse tarantella på H.C. Andersen-forskningens bonede gulve. Men bogens ligefremme tone og nedskrivningen af et livs digtning og kunst til at omhandle én og kun én ting skal nok sikre at også *Hjertebrødrer* forsimplende fremstilling af Andersens begærmønstre finder sin plads som en del af den folkelige forståelse af digteren, der sammen med de andre myter overlever enhver nuancering. Så i sidste ende bliver Heedes frigørelsesforsøg med omvendt fortegn lig Galschiøts lokalt berømmede skulptur *Fortællebrønden*: Den konstituerer en myte om H.C. Andersen. I sidste ende er det måske uafvendeligt, at vi i vores "hyperseksualiserede" og samtidig bornerte samfund reducerer digterens liv og kunst til en Andersenskulptur, der mest af alt ligner Galschiøt selv, og til en litterær fortolkning, som bærer optikkens aftryk mere end den kunst, der fortolkes. Den "rigtige" Andersen, både i liv og værk, er der vist ikke længe-re nogen, der interesserer sig for?

Noter

1. Levnedsbog, p. 96-97.

2. Myterne er gentagne gange blevet grundigt tilbagevist af Andersen-forskningen, men de vedbliver at farve den folkelige opfattelse af digteren.

3. I debatten omkring skulpturerne synes den overvejende del af læserbrevene at foretrække den hyggelige eventyrfortæller frem for den komplicerede og dobbeltsidede kunstner. I et læserbrev i *Fyns Stiftstidende* d. 23.02.2004 skrives der f.eks.: "Hvad er det dog for noget? En otte meter høj H.C. Andersen med tre hoveder i centrum og fortællebrønden forvist ud af byen! Hvad mon turisterne kommer til Odense for at se? Mon det er et uhyre med tre hoveder? Eller er det mon eventyrene, der rejser efter? Hvad glæde kan de have af at se på det påtænkte monstrum? Mon ikke det var meget bedre at kunne sidde med fødderne i vand og se på en naturlig H.C. Andersen, medens de lyttede til en historie fortalt af f.eks. folk fra Odense fortællekreds - eller andre, som havde lyst til at læse op." Og i et andet læserbrev fra samme avis d. 11.02.2004 lyder det: "'Sagen' minder mig om sætningen fra et af Andersens eventyr, nemlig: 'Dur ikke!' For hvad andet end kultursnobberi kan der være til, at en så charmerende skulptur som Jens Galschiøts Fortællebrønden ikke kan bruges. Den er både klog og hyggelig. Brønden viser kunstnerens sjæl og kreativitet modsat det trehovede, seksbenede uhyre, der

- kun udmærker sig ved en uhyrlig pris. Jeg vil bede læserne om opbakning til brønden."
4. Tina Raun: "Sikke en ballade – Judith Butler og de 'skæve' eksistenser" i: *Synsvinkler* 28, Odense, Center for nordiske studier, 2003.
 5. Jf. Sheila Jeffreys: "The Queer Disappearance of Lesbians: Sexuality in the Academy" i: *Women's Studies International Forum* 17.5, ELSEVIER, 1994, p. 459-472.
 6. Jacquelyn Zita: "Gay and Lesbian Studies: Yet Another Unhappy Marriage?" i: *Linda Garber (red.): Tilting the Tower: Lesbians Teaching Queer Subjects*. New York, Routledge, 1994, p. 266.
 7. Samme, p. 259-260.
 8. Dag Heede: *Hjertebrødre. Krigen om H.C. Andersens seksualitet*. Odense, Syddansk Universitetsforlag, 2005, p. 18.
 9. Samme, p. 49.
 10. Levnedsbog, p. 222.
 11. Samme, p. 222, min kursivering.
 12. Samme, p. 222.
 13. Jf. Hilding Ringblom: "Om H.C. Andersens påståede homosexualitet" i: *Anderseniana* 1997.
 14. Jf. Dag Heede: *Hjertebrødre. Krigen om H.C. Andersens seksualitet*, p. 18.
 15. Dagbøger II, p. 32, min kursivering.
 16. SS XI, p. 477, min kursivering.
 17. MLE, p. 125.
 18. Dag Heede: *Hjertebrødre. Krigen om H.C. Andersens seksualitet*, p. 39.
 19. Dagbøger I, p. 260.
 20. Samme, p. 328.
 21. Samme, p. 331.
 22. Levnedsbog, p. 139.
 23. Dag Heede: *Hjertebrødre. Krigen om H.C. Andersens seksualitet*, p. 27.
 24. Samme, p. 28.
 25. SS XII, 1879, p. 68.
 26. Dag Heede: *Hjertebrødre. Krigen om H.C. Andersens seksualitet*, p. 53.
 27. *Samlede Skrifter XII*, s 68-69, min kursivering.
 28. Jf. f.eks. H.C. Andersen: *Improvisatoren* (1835). 2. rev. udg. Kbh., DSL/ Borgen, 2004, p. 182.
 29. Se f.eks. Mikkel Bruun Zangenberg: Queerlæsning: Koldkrigerisk seksualisering i: *Politiken*, 4. sektion p. 13, 02.04.2005.
 30. *Improvisatoren*, p. 83.
 31. Dag Heede: *Hjertebrødre. Krigen om H.C. Andersens seksualitet*, p. 100.
 32. *Improvisatoren*, p. 83.
 33. Dag Heede: *Hjertebrødre. Krigen om H.C. Andersens seksualitet*, p. 101.
 34. *Improvisatoren*, p. 178.
 35. Samme.
 36. Dag Heede: *Hjertebrødre. Krigen om H.C. Andersens seksualitet*, p. 114.
 37. *Improvisatoren*, p. 178.
 38. Samme, p. 179.
 39. Dag Heede: *Hjertebrødre. Krigen om H.C. Andersens seksualitet*, p. 44.

Summary:

Ideological critique of ideology

— on Dag Heede's 'queer' reading of Hans Christian Andersen

In 2005, Dag Heede's *Brothers of the Heart. The Battle concerning Hans Christian Andersen's Sexuality* was published. It argues that Andersen research places the writer in a heterosexual scenario, despite the ample evidence that exists of close relationships between Andersen and others of the same sex. The book thus has a double purpose: to tell a story of how what is 'other' is suppressed or denied by public constructions of normality, and to shed new light on Andersen's sexuality. Via analyses of the gender patterns of the oeuvre, the book seeks to show that it contains misogynous elements that are also to be found in Andersen's own life. Furthermore, Heede believes he is able to trace a construction where it is often the man rather than the woman who is the subject of the male protagonist's desire.

In the article, I examine the basis for Heede's critique, partly by taking a closer look at the analyses in the book and partly by examining how Heede's anchorage in queer-theory affects these analyses. The basis problem of the book is that everything is reduced to dealing with or deriving from sexuality and desire. This leads to Heede overlooking a number of other patterns that are extremely important for an understanding of the writer's work. In addition, his writing is detached from its idea-historical and socio-historical context, which makes Heede's analyses appear not only reductive but also anachronistic. Heede's idea-historical attitudes are thus transformed into an ideology, since interfaces and tensions are consistently and uncritically traced back to an Archimedean point, from which the writer's work is regarded. This prevents the book from achieving its avowed end: to clarify and introduce light and shade into the notions and debate concerning Andersen's sexuality.